

НАУЧНО ИСТРАЖИВАЧКИ ПРОЈЕКАТ
“Правни аспекти савремених друштвених кретања у Републици Србији” -
за период 01.01.2019. – 31.12.2021. године

Издавач

Универзитет у Приштини са привременим седиштем у Косовској Митровици,
Правни факултет

За издавача

Проф. др Душанка Јововић, декан

Главни и одговорни уредник

Проф. др Јелена Беловић, руководилац пројекта

Секретар пројекта

Проф. др Страхиња Миљковић

Уређивачки одбор

Проф. др Душанка Јововић
Проф. др Владимир Боранијашевић
Проф. др Олга Јовић Прлаиновић
Проф. др Дејан Мирковић
Доц. др Бојан Бојанић
Доц. др Здравко Грујић

Технички уредник

Младен Тодоровић

Дизајн корица

Кварк Краљево

Штампа

Кварк Краљево

Тираж:

50 примерака

ISBN 978-86-6083-067-0

**Штампање овог зборника помогло је Министарство просвете, науке и
технолошког развоја Републике Србије**

Александра МИТРОВИЋ*

340.132:316

ТУМАЧЕЊЕ ПРАВА У ЦИЉУ ВЕЋЕ ДРУШТВЕНЕ ОДГОВОРНОСТИ

Апстракт: Овај рад има за циљ да истакне теоријски, али и практични значај канона тумачења у поузданијем поступку стварања и примене права, у циљу бољег познавања друштвене стварности и увођења већег степена друштвене одговорности у правном тумачењу.

Стога се заступа став да тумачење права путем своје теоријско - методолошке платформе, односно примене канона тумачења права, поставља претпоставку веће друштвене одговорности у области стварања и примене права. Може се констатовати да би веће учешће социолошког аспекта у корелацији са осталим канонима тумачења права у правној интерпретацији омогућило поузданију формулацију правних норми као правно сублимиране друштвене стварности и тиме би се право потврдило као друштвено одговорнији државни систем.

Најзад, треба истаћи да друштвено одговорније правно тумачење мора бити у сагласју са правном одговорношћу, у јединству својих супротности, где се морају међусобно претпостављати и тиме потврдити правну, али и друштвену суштину права како у правној теорији тако и у правној пракси.

Кључне речи: *тумачење права, правна норма, право, друштво.*

1. ТУМАЧЕЊЕ ПРАВА У ПОСТУПКУ ОТКРИВАЊА ПРАВОГ ЗНАЧЕЊА

Откривање правог значења правне норме је сложена интелектуална делатност која захтева примену извесних помоћних средстава (метода) како би дошла до свог циља. Сваки од ових метода располаже одређеним системом установљених правила, законитости или канона који се морају следити како би се открило право значење правне норме у поступку тумачења. Тумачење правне норме уз примену различитих средстава, метода, поступака, канона, помаже тумачу да повеже добијене резултате значења до којих је дошао, у једну логичку целину. У том поступку сазнавања, најзначајнији је однос језика са логиком, системом права,

* Асистент, Правни факултет Универзитета у Приштини са привременим седиштем у Косовској Митровици, aleksandra.mitrovic@pr.ac.rs

историјом норме и најзад циљем норме. На основу тога, уз примену ових средстава, дефинишу се радње тумачења у ужем смислу. Одатле се ове радње везују за дотична средства тумачења. Тако да применом језика настаје језичко тумачење, а применом логике настаје логичко тумачење. У поступку тумачења, најважнији је однос између језичког тумачења и осталих метода тумачења. На тај начин језик је главни метод у откривању језичког значења правне норме које се најчешће поклапа са правим значењем, тј. са значењем које је добијено применом осталих метода. Уколико језичко значење није усаглашено са правим значењем, онда се правим значењем исправља, допуњава и мења језичко значење. Остала четири метода делују по принципу сопствених канона којих се морају придржавати у поступку откривања правог значења. Ипак сва преостала четири метода могу се поделити у две групе.

У прву групу спадају логичко и систематско тумачење, тј. логика у ужем смислу и логика система права. Из свега овога види се да је прва група у основи логичка и она се још сматра и групом унутрашњих метода (средстава) јер у себи садрже само елементе самог права. Другу групу чине историјско и циљно тумачење, спољашња средства откривања правог значења правне норме. Оба тумачења се свде на социолошка истраживања и испитивања у поступку тумачења права. Ови методи се састоје од утврђивања друштвених околности свих врста које утичу на доношење неке норме, односно околности које утичу на сам циљ правне норме. Сва четири метода вођена сопственим системима правила, служе разјашњавању језичког значења уколико за то постоји потреба. Методи проверавају језичко значење онда када је оно нејасно, али и онда када је јасно како би се избегла омашка. Када је језичко значење нејасно, онда је употреба свих ових тумачења нужна, јер би иначе значење правне норме остало нејасно, а самим тим норма би остала делимично неупотребљива. Најзад, види се да употреба језичког тумачења изискује употребу логичких средстава, зато што се сам језик не може одвојити од мишљена, интелектуалне логичке операције. Тако долазимо до везивања аутора и интерпрета, како би оно што је саморазумљиво за аутора постало разумљиво и за интерпрета.¹ Језик би без логике остао несхватљив будући да основна логичка правила налазе своју примену управо у језичком тумачењу.

¹ Саша Б. Бован, *Случај тумачења као утемељење херменеутичког поступка*, Правни факултет Универзитета у Београду, Центар за издаваштво и информисање, Београд 2013, 63.

2. ЈЕЗИЧКО ТУМАЧЕЊЕ ПРАВНИХ НОРМИ

2.1. Појам и врсте језичког тумачења

„Језик је систем знакова, тј. својеврстан код везан нарочито за општељудску способност симболичке гласовне комуникације, који одржава формалну структуру и правила функционисања знаковних система, дакле обликовање и преношење порука путем организованих знакова. Истовремено, језик је друштвена појава, везана нарочито за постојање језичких заједница, тј. људских група одређених језиком којим међусобно саобраћају њихови припадници. Најзад, језик је психичка појава, везана нарочито за умни и душевни живот човека, који увелико прожима.”² Језик је поред свега тога и средство којим се исказује право. Наравно, право се поред језика може исказати и гестовима, мимиком, конклюдентним радњама и осталим ванјезичним знацима. Ипак језик је најсавршенији систем знакова којим се изражава право и на основу кога долазимо до језичког значења путем језичког тумачења. Језичко тумачење је према томе, тумачење права на основу језика како би се дошло до језичког значења, а које се утврђује уз помоћ елемената језика и његових правила. У самом поступку језичког тумачења правне норме, примењују се правничка логика, која се сматра посебним средством тумачења. Због такве повезаности језика и логике, у теорији се користи и израз језичко – логичко тумачење. Приликом језичког тумачења правне норме, поступак тумачења се ослања на законик значења појединих елемената језика као средства истраживања, односно на правила о употреби језика. Језик је, дакле, сачињен од више елемената као што су речи, скупови речи (изрази) реченице и интерпункцијски знаци (само у писаном језику), који се употребљавају као средства за утврђивање језичког значења норме, а све то уз примену законика значења који користи сам творац норме. На основу тих елемената, језичко тумачење се дели на: 1) лексичко (реченичко) тумачење; 2) граматичко тумачење; 3) синтаксичко тумачење; 4) интерпункцијско тумачење.

Најзад, коришћењем ових елемената језика долазимо до резултата, а то је језички контекст и језичко значење правне норме. Правилна употреба ових елемената је дефинисана у граматици и синтакси, док су значења речи и израза садржана у одговарајућим реченицама. И поред свих наведених правила тумачења и чињенице да је свако од тих правила веома важно, не постоји ни творац, а ни тумач правне норме који је савршено упознат са свим правилима о употреби језика. Правила се мењају и ако се творац норме ослони на застарела језичка правила, значење речи и други језички елементи биће утврђени према тим застарелим правилима. Уколико се то деси,

² Ранко Бугарски, *Увод у општу лингвистику*, Београд 2003, 14.

приступа се њиховој замени новим знацима у складу са новим законом значења. Тада се каже да се језичко тумачење обавља по новим језичким правилима. Пресудну улогу у промени значења речи игра фактор времена јер у временском размаку од настанка до тумачења нормe може протећи и више стотина година. У том временском јазу мењају се правила о употрeби језика. Нестабилност и непостојаност језичких правила отежавају поступак језичког тумачења, а у прилог томе иде свакако и то да је говорни језик сам по себи непрецизан. „Обичан говорни језик је непрецизан за било коју финију и прецизнију употребу, особито за научне сврхе, где се тражи потпуна прецизност. Стога се, рекли смо, за такве сврхе покушавају створити вештачки језици, односно друга средства изражавања.”³ „У ту сврху се и у правној области наилази на покушаје стварања бар извесних елемената вештачког језика, тј. на ставарање посебних термина за прецизну ознаку најважнијих правних појмова.”⁴ Према томе, потребно је направити дистинкцију између правничког језика и општег – свакодневног језика, јер и један и други у својој бити носе различите особине и вредности. Правнички језик осигурава језичну стучност, једнозначност и принудљивост, с циљем да унесе виши ступањ једнообразности, извесности, контролабилности и економичности у неке типове правних односа где су такве вредности нужне (нпр. процедурални односи, изразито конфликтни односи).⁵ Општи – свакодневни језик носи другу скупину вредности – доступност, вишезначност и слободу – који омогућавају само оквирну регулацију оних друштвених односа који се не могу до краја предвидети или развој који није пожељно спутавати пецизним нормативним одредбама, а у циљу да језик правне регулације, што тражи друштвени живот, буде што разумљивији и значењски еластичан.⁶

2.2. Јасно и нејасно језичко значење правне нормe

Језичким тумачењем правне нормe може се доћи до јасног или нејасног значења правне нормe, односно применом језичких метода добија се једно или више језичких значења која могу бити јасна или нејасна. Уколико постоје више језичких значења или уколико је језичко значење нејасно, тај тренутак изискује откривање узрока нејасног значења употребом неких других вањјезичких метода тумачења. Постоје три врсте нејасног језичког значења правне нормe: 1) нејасно значење у случају правне празнине; 2)

³ Радомир Д. Лукић, Будимир П. Кошутић, Драган М. Митровић, *Увод у право*, Јавно предузеће Службени лист СРЈ Београд, Београд 2001, 513.

⁴ *Ibid.*

⁵ Никола Висковић, „О језику права”, *Правни вјесник, Осјек* 3-4/1987, 324.

⁶ *Ibid.*

нејасно значење везано за бесмисленост правне норме; 3) нејасно значење у случају неодређености правне норме. Уколико правна норма ништа не каже, када не регулише неки друштвени однос, а треба да га регулише, онда говоримо о правној празнини. То је случај кад се ниједна норма својим језичким значењем не односи на одређен случај, а постоји друштвена потреба за постојањем такве правне норме. Правне празнине могу настати претходно и накнадно. У првом случају правне празнине настају тако што долази до превида или пропуста доносиоца опште правне норме и иако постоји потреба уређивања неког питања, то се не чини. У другом случају се у реалном животу јавља нека нова ситуација, односно јавља се случај који се не може подвести под раније донету општу норму. Претходна правна празнина је субјективно условљена, а накнадна је објективно условљена. Управни и судски орган мора донети појединачни акт и тиме одговорити на захтев странке, тако што ће одредити правне обавезе, тј. решити спор између субјеката права. Начин на које се овај случај решава заснива се на томе да у праву нема правних празнина. За ове потребе користи се аналогича, општа правна начела, разлог супротности и уско тумачење изузетака.

У другом случају норма је бесмислена или противречна или унутар себе или у односу са другим нормама. Међутим често имамо случај да норме имају јасно језичко значење, али су међусобно бесмислене или противречне (антиномија у праву). Дакле, бесмисленост норме постоји кад норма нема никакво значење и она настаје у три случаја: 1) као суштинска бесмисленост једне норме; 2) као бесмисленост правног акта због противречности две или више његових норми; 3) као бесмисленост због противречности два различита правна акта. У случају унутрашње бесмислености једне норме, ради се о одсуству сваког језичког смисла и значења. У друга два случаја ради се о противречности, односно постојању норми са супротним значењем. Нејасност норме се различито решава, зависно од случаја. Суштинска бесмисленост се решава тако што се сматра да норма уопште не постоји и да тај друштвени однос није уређен правном нормом. Уколико се утврди да тај друштвени однос треба да буде уређен правном нормом, онда се овај случај бесмислености претвара у правну празнину. Друга два случаја се решавају тако што се право значење утврђује систематским и циљним тумачењем, селекцијом циљева који се желе постићи. То значи да ће се правим значењем сматрати оно значење које имају норме веће правне снаге и које су касније донете. Неодређеност правне норме је последица више могућих језичких значења, тј. то је случај у коме се не зна које је од постојећих језичких значења је право значење. Постоје два разлога због којих настаје неодређеност норме, а то су: 1) несавршеност језика; 2) неодређеност појмова. Језик је као што смо рекли, најсавршеније средство споразумевања којим покушавамо да искажемо своје мисли или осећања. Међутим, језик као такав има једну аномалију, а то је чињеница да је језик сиромашнији од

мисли. Сам језик, иако савршено средство споразумевања, нема ту ширину коју има људска мисао која је безгранична. Не постоји довољно језичких знакова који би успели да обједине људску мисао, да је искажу у потпуности. У том смислу човекова мисао је донекле ограничена језиком, јер не може у потпуности да буде исказана. То се нарочито дешава када говоримо о службеним језицима у неким професијама, где такав језик мора да тежи већој прецизности, као што је случај код језика којим се изражавају правне норме. Што је језик одређенији, то су мисли сиромашније, сировије и њихова сложеност је насилно упрошћена. Поред тога, језик је несавршен и зато што поједине речи нису потпуно везане за одређена значења, што доказује постојање хомонима – речи различитог значења, а истог облика и синонима – речи истог значења, а различитог облика. Зато постоји константна потреба да се на место обичног језика створи нови посебан правни језик који би био потпун, јасан и одређен. То би била нека верзија вештачког језика, који би био доступан само стручњацима. Ипак, све има своју природну границу, па је тако нешто тешко постићи. Право је делом друштвена појава и средство којим се служи друштво, обични грађани, тако да би било која појава вештачког правног језика била немогућа, јер би само право њиме било неразумљиво масама обичних људи. Следи да појава правне терминологије мора да буде не много далека обичном језику, тако да ова терминологија не може увек да буде савршено прецизна, јасна и тачна.

Још један од узрока нејасноћа правних норми је то што је свака правна норма сачињена од појмова и то врло општих појмова. Сваки појам је на неки начин оличење конкретног у апстрактно, тј. њиме су конкретне друштвене оклоности представљене на апстрактан начин. Норме су такође апстрактне, тиме што су сачињене од појмова, али је живот конкретна појава. Појам увек остаје релативно неодређен, односно остаје нејасно да ли одређени конкретни случајеви спадају у опус датог појма, будући да сам појам није ограничен, омеђан. Уколико норма садржи такав појам, онда она не може бити одређена, не може се знати које је њено право значење, тако да што су појмови општији, то је неодређеност норме већа. „Али, ако неодређеност не може у потпуности да се уклони, она барем може да се сведе на најмању могућу меру, што се постиже добром правном техником и вештином која се стиче праксом.”⁷

⁷ Драган М. Митровић, *Увод у право*, Правни факултет Универзитета у Београду, Центар за издаваштво и информисање, Београд 2013, 261.

3. ЛОГИЧКО ТУМАЧЕЊЕ ПРАВНИХ НОРМИ

Логичко тумачење је један од четири метода тумачења којим се долази до правог значења правне норме. Овим поступком се утврђује логичко значење норми, односно значење које је добијено језичким и другим врстама тумачења применом закона логике. Поступак логичког тумачења се своди на логичку анализу која настоји да дође до значења које није непосредно садржано у језичком тумачењу. Логичко тумачење има за циљ да избегне логичке противречности у оквиру правне норме. Ипак, циљ логичког тумачења се не завршава само на правним нормама, већ се противречност избегава и у оквиру већих целина као што су групе правних норми, правни акти и на крају цео правни систем. Према томе, основна карактеристика правног система треба да буде и јесте непротивречност. Логичко тумачење кроз примену својих закона логике добија две врсте резултата. Први резултат је уједно и прва врста логичког тумачења и она се своди на проверу логичке исправности и могућности значења која су добијена језичким, систематским, историјским и циљним тумачењем. Првом врстом тумачења се утврђује да ли је добијено значење логички могуће. Ова врста логичког тумачења је веома поуздана и залаже се за примену логичког закона о непротивречности исказа. Прва врста логичког тумачења настоји да утврди да ли је норма логички исправна, тј. да ли је противречна унутар себе, или је противречна са другом нормом из истог акта, или је пак противречна са нормом из неког посебног акта. „Противречност унутар једне норме или акта уклања се углавном на тај начин што се сматра као да извесни елементи норме или акта не постоје – они се занемарују или се, у крајњем случају, особито кад је реч о противречности унутар норме, сматра да норма не постоји.”⁸ Ипак, када се говори о противречности два акта, поступак се решава тако што се примењују правила систематског тумачења.

Други врста логичког тумачења је заснована на извођењу оног значења до којег се није могло доћи језичким или неким другим тумачењем. „Ова друга врста логичког тумачења састоји се у томе што се применом логичког закона проналази и извлачи оно значење норме које није изрично изражено језиком, али које је, како се сматра, садржано у датом језичком изразу, тј. подразумева се у њему или, у најмању руку, коме језичко значење не противречи. Логичка анализа тог језичког израза проналази то значење, које је, донекле, скривено, и на тај начин попуњава значење норме, чини норму богатијом, садржајнијом, потпунијом.”⁹ Важно је рећи да се друга врста логичког тумачења одвија уз помоћ три битна закона логичког

⁸ Радомир Д. Лукућ, Будимир П. Кошутић, *Увод у право*, Правни факултет Универзитета у Београду, Издавачки центар, Јавно предузеће Службени гласник, Београд 2009, 298.

⁹ *Ibid.*, 299.

мишљења попут закона непротивречности, закона идентитета и закона искључења трећег. Најзад, у овој врсти логичког тумачења постоје и две подврсте различитог степена поузданости.

Прва подврста логичког тумачења се заснива на проширивању значења саме норме путем примене закона идентитета. Закон идентитета је један од закона логичког размишљања, а који се најбоље може објаснити путем примера где је А једнако Х, а Б једнако А, те на основу тога изводимо закључак да је Б једнако Х. Применом овог закона се употпуњава садржај првобитног текста норме. Оно што је важно за ову подврсту логичког тумачења, јесте да је она поуздана и гарантује сигурност, али се зато за другу подврсту логичког тумачења то не може рећи.

Другом подврстом логичког тумачења се проширује основни текст правне норме, али тако да то проширено значење буде само могуће, али не и поуздано и сигурно. Пошто је такво проширено значење несигурно, непоуздано и удаљава се од основног значења, оно се своди на примену правила аналогije, аргумента супротности и неких других правила како би се попуниле правне празнине. Да бисмо објаснили овај вид логичког тумачења узећемо још један пример где Б није једнако Х, а А је једнако Х, те одатле бисмо могли да кажемо да А није једнако Б, међутим овај закључак није сигуран из тог разлога што не постоји исказ којим се гарантује да је само А једнако Х. Када бисмо имали и тај исказ, онда би се читав поступак свео на примену закона идентитета и то више не би био поступак друге врсте логичког закључивања. Ова подврста логичког тумачења се и даље примењује, иако је било предлога да се дефинитивно укине због своје непоузданости. Ипак, она се и даље користи, мада се због саме своје природе мора проверавати одређеним средствима тумачења, посебно циљним тумачењем.

Када говоримо о закону логичког закључивања непротивречности говоримо о правилу који се базира на ставу да противречни појмови у правној норми не могу стајати заједно, јер се на тај начин узајамно ограничавају или искључују. У поступку примене овог закона, треба разликовати спољашњу од унутрашње противречности. Спољашња противречност, која је много чешћа, се јавља између норми два или више правних аката, док је унутрашња противречност заступљена унутар саме норме или унутар истог акта. За разлику од претходног закона, закон идентитета се темељи на ставу да су идентични или истоветни они појмови који су истог садржаја, истог обима и да један значи понављање другог. Може се са сигурношћу тврдити да се значење добијено овим законом логике, као и претходним законом, сматра поузданим. Трећи закон логике је закон искључења трећег који нам говори да нема трећег појма између два појма која се искључују у одређеној ситуацији. Од логичког метода треба

разликовати „логичке форме мишљења (анализа, синтеза, индукција, дедукција) па се научни метод изједначава са логиком.“¹⁰

Поред три закона, логичко тумачење се служи различитим облицима логичког размишљања, тзв. аргументима правничке логике: аналогија (*argumentum a simili ad simile*), разлог супротности (*argumentum a contrario*), аргумент од већег ка мањем (*argumentum a maiori ad minus*) и аргумент од мањем ка већем (*argumentum a minori ad maius*).

4. СИСТЕМАТСКО ТУМАЧЕЊЕ ПРАВНИХ НОРМИ

Норма је интегрални део правног система, односно она је део једног већег или мањег скупа сродних правних норми, чија је функција регулисање друштвених односа. Као што је познато, повезивањем тих већих или мањих скупова норми у још сложеније формације, добија се систем правних норми, односно целовит систем права. Тежећи откривању правога значења правне норме, она се не може посматрати изоловано, изван система коме припада, односно не може се посматрати као издвојени део, него као део који је уско повезан са целином као што је правни систем. Смисао неке правне норме није могуће утврдити ако се она не доведе у везу са скупом норми којем припада. Систематско тумачење можемо дефинисати као откривање правога значења правне норме уз помоћ других правних норми са којима је она повезана, а које су све садржане у оквиру правног система. Дакле, систематско тумачење је засновано на откривању правога значења норме путем утврђивања везе између саме правне норме и осталих сличних норми које чине правни систем. Веома је битно поменути да се систематско тумачење спроводи уз помоћ значењског повезивања норми, те се на тај начин одређује ближи смисао сваке правне норме. Такође, систематско тумачење је и нека врста логичког тумачења, само што се примењује на систем права као целину. Разлог томе је тај што се систематско тумачење своди на интелектуалну делатност, а то је уочавање сличних норми оној норми која је предмет тумачења, а онда и њено повезивање на основу сличности са осталим сличним нормама правног система, те се на основу тога разјашњава и повезује норма која је предмет проучавања, са њој сличним нормама. Стога долази и до поступка реконструкције, тј. састављања норми, примене начела законитости и осталих правних начела уз чију помоћ се значење нижих правних норми тражи и проналази у значењу виших правних норми. „Иначе, на начелу законитости темељи се

¹⁰ Саша Б. Бован, *Основи социологије права*, Правни факултет Универзитета у Београду, Центар за издаваштво и информације, Београд 2014, 18.

хијерархијско сређивање правних норми.”¹¹ На тај начин се у поступку тумачења испитује хијерархијски систем уређености правних норми и њихова међузависност, у супротном поступак систематског тумачења није могућ, јер свака норма има своје место, свој садржај и свој смисао. „Позиција норме (и акта у којем је садржана) унутар правног система и њен садржај опредељују и њен однос према другим нормама тог система. Та повезаност је таква да утиче на одређивање значења других, и обрнуто.”¹² Ипак, и сама повезаност је одређена извесним критеријумима, уз чију помоћ се обавља дати поступак, а то су: место (уједно и време) доношења и смисао правне норме. На основу тога дефинишу се и два вида систематског тумачења, где је први заснован на тумачењу на основу места које норма заузима, а други заснован на смисаоном повезивању норми. Оно што се намеће као питање је свакако, каква је улога систематског тумачења међу осталим врстама тумачења (језичко, логичко, историјско и циљно). У том случају треба рећи да је улога систематског тумачења само помоћна, али исто тако да је систематско тумачење присутно у сваком од наведених тумачења. Ипак, иако се систематско тумачење примењује комплементарно уз све остале методе тумачења, као најадекватније и најбоље значење протумачене норме узима се оно које је добијено циљним тумачењем.

Као што је раније поменуто, повезивање правних норми се обавља уз помоћ извесних критеријума, који уједно дефинишу и две основне врсте систематског тумачења. Једна врста тумачења се обавља помоћу места које норма заузима у систему права и друга која се заснива на смисаоном повезивању норми. Ове две врсте систематског тумачења су уједно и помоћна средстава циљног тумачења који имају различите видове. У првом случају, место сваке правне норме је одређено на хијерархијској лествици правног система тако да више место правне норме или касније време доношења одређују норми већу правну снагу у поређењу са оним нормама које су на нижем месту или су раније донете. На тај начин, кроз повезивање норми, на основу критеријума места и времена, долази до отклањања противречности, односно долази до усклађивања норми мање правне снаге са нормама веће правне снаге. Та противречност може бити спољашња, у случају да су норме из различитих аката, или унутрашња у случају да су норме унутар једног правног акта. „Прва се уклања довођењем у склад норми, ако је могуће; друга – укидањем акта на основу њиховиг односа у погледу правне снаге и временског редоследа.”¹³

¹¹Жаклина Харашлић, „Домети систематског тумачења у праву”, *Зборник радова Правног факултета у Сплиту* 2/2009, 325.

¹² Живко Кулић, *Увод у право*, Висока школа струковних студија за криминалистику и безбедност у Нишу, Ниш 2010, 268.

¹³ Р. Лукић, Б. Кошутић, 302.

„Друга се одређује и врши смисаоним повезивањем норми и ближим одређивањем њиховог значења на основу међусобних веза. То се чини груписањем и разврставањем норми у уже или шире целине у односном правном акту – на делове, одељке, главе, одсеке, чланове, ставове и тачке.”¹⁴ Говорећи о другом виду систематског тумачења који се води критеријумом смисла, свакако мислимо на критеријум који утиче на значењско повезивање правних норми, те се на тај начин проналази ближи смисао сваке правне норме. На значење правне норме могу утицати и норме које су садржљане у актима који су блиски акту који садржи норму која се тумачи. „При том се мисли на историјски блиске акте – које је донео исти субјект, у истој историјској ситуацији и сл.”¹⁵ Та блискост може бити материјалноправне и формалноправне природе. „Тек у другом реду на значење норме утичу норме из јединица које образује правна наука.”¹⁶ Правна наука објашњава и разрешава сва питања која се тичу историјских, друштвених и других околности у којима норме настају, те на тај начин доприносе одређености свог значења. Треба поменути још једно средство тумачења правних норми, а које се односи на степен општости или апстракције норме. На тај начин залази се и у хијерархијски систем правних норми.

На основу тога, види се да су норме најмање правне снаге обухваћене нормама највеће правне снаге, односно конкретне правне норме су обухваћене општим правним нормама према хијерархијском распореду. Такође, веома је важно да конкретне правне норме не противрече општим правним нормама, тачније оне морају бити у сагласју са општим правним нормама. То заправо говори да све норме ниже правне снаге морају бити у сагласју са нормама веће правне снаге. Ипак, у свему томе постоји могућност укидања опште правне норме конкретном правном нормом у истој правној ствари, али то се дешава само у посебним ситуацијама.

5. ИСТОРИЈСКО ТУМАЧЕЊЕ ПРАВНИХ НОРМИ

„Историјско тумачење је утврђивање и испитивање утицаја различитих друштвених околности на доношење правне норме, као и промена које доживљава правна норма тј. њен развој.”¹⁷ Историјско тумачење доживљава своју потпуну афирмацију тек од времена француске школе елегантне јуриспруденције, а посебно са појавом историјско – правне

¹⁴ Д. Митровић, 268.

¹⁵ Радомир Д. Лукић, Будимир П. Кошутић, Драган М. Митровић, *Увод у право*, Јавно предузеће Службени лист СРЈ Београд, Београд 2001, 303.

¹⁶ *Ibid.*, 303 – 304.

¹⁷ Владан Кутлешић, *Основи државе и права*, Завод за уџбенике и наставна средства Београд, Београд 2000, 145.

школе у Немачкој почетком XX века. Ово тумачење је истовремено и врста социолошког тумачења јер узима у обзир све друштвене околности и друштвене чињенице које су условиле настанак правне норме. На тај начин историјско тумачење испитује и друштвене околности које су утицале на развој значења правне норме. Са друге стране, све правне норме имају своју историју, натањак развојни пут и промене тако да карактер саме норме обликује и условљава историјско тумачење. С обзиром да се ради о једној врсти социолошког тумачења, историјско тумачење утврђује друштвене околности које су утицале на норму да буде таква каква јесте. „Пошто се правна норма тумачи помоћу друштвених околности у којима је настала и у којима се примењује, историјско тумачење се, у извесној мери сматра блиским и циљном тумачењу. И поред тога, од циљног тумачења се разликује по томе што полази од претпоставке да правну норму треба тумачити на основу свих друштвених околности релевантних за одређивање њеног значења, а не само на основу циља који се њеном применом жели остварити.”¹⁸ Ипак, историјско тумачење се може релативно одвојити од циљног утолико што би испитивало оне историјске околности које су утицале на развој значења норме, подразумевајући под овим (ако се усвоји еволуционистичко тумачење) не само оно у тренутку стварања норме него и она каснија, све до оног тренутка када се она тумачи.¹⁹ „Циљно тумачење, напротив, било би претежно социолошко – аналитичко истраживање циља, односно улоге правне норме, као што ћемо видети.”²⁰ Као што свака правна норма има своју временску димензију, своју историју и развој, тако има и сваки правни систем. Да би се разумело значење правне норме, неопходно је бити уознат са њеном историјом. Јасно је да језичко тумачење није довољно да би се схватио смисао правне норме, већ је потребно знати историју правне норме, те је стога историјско тумачење веома битно за схватање потпуног значења једне правне норме. „Захваљујући историјском тумачењу, може се знати какву је улогу нека правна норма имала у различитим историјским и друштвеним околностима.”²¹ Док је циљно тумачење више социолошко – аналитичко истраживање, историјско тумачење се бави и циљем и свим осталим друштвеним околностима које су утицале на стварање правне норме и промене њеног значења. Специфичности историјског тумачења чине свакако и одређене правне технике и правна средства које историјско тумачење користи у поступку откривања правога значења правне норме. Том приликом историјско тумачење тражи значење правне норме испитивајући промене на њој, околности које су претходиле доношењу правне норме или

¹⁸ Ж. Кулић, 271.

¹⁹ Р. Лукић, Б. Кошутић, Д. Митровић, 543.

²⁰ *Ibid.*

²¹ Ж. Кулић, 271.

су биле непосредан разлог (*vocatio legis*) за доношење правне норме. Стога се историјско тумачење бави испитивањем три врсте различитих чињеница, а које се тичу значења правне норме.

На првом месту је опште друштвено стање које је претходило доношењу норме, тј. друштвено стање које је изазвало доношење правне норме. Те околности су заправо друштвене потребе и проблеми које је норма настојала да реши. На другом месту историјско тумачење испитује припремне радове који су претходили доношењу саме правне норме. Најзад, на трећем месту историјско тумачење истражује и промене које је норма доживела током свог трајања, посебно промене значења појмова који су употребљени за формулисање правне норме. На овај начин, историјско тумачење помаже истраживању припремних радова који обично претходе доношењу норме, предлога текста закона и сл. На основу свега тога, може се закључити да се без историјског тумачења не може доћи до потпуног разумевања правне норме. Јасно је, дакле, да остала средства попут логике, језика и циља не могу пружити потпуно тумачење као што то може историјско тумачење, али је такође јасно и да историјско тумачење није коначно јер се друштвена стварност стално мења, те се на исти начин и правне норме мењају.

6. ЦИЉНО ТУМАЧЕЊЕ ПРАВНИХ НОРМИ

Циљно тумачење има, у поређењу са свим осталим врстама тумачења, највећи допринос и одлучујући значај за одређивање правог значења. Сматра се да су језичко, логичко, историјско и систематско тумачење заправо нека врста припремних тумачења која се спроводе ради успешног циљног тумачења. Циљно тумачење, према томе, је једини начин тумачења којим се долази до коначног одговора, односно правог значења норме. Према томе, реч је о врсти тумачења којим се испитује и утврђује значење норме, а уз помоћ последица које поједина значења норме производе на друштвене односе. Циљно тумачење истовремено значи и разумевање норми на најбољи могући начин, тј. циљно тумачење открива право значење правне норме, односно циљ постојања саме норме (*ratio legis*). Као што је познато, свака правна норма се доноси са извесним циљем (разлогом), а циљ сваке правне норме је да произведе извесне последице на друштвене односе и друштво. Зато је задатак циљног тумачења да открије које су то последице које произведу поједина значења норме. Циљним тумачењем се такође врши упоређивање и рангирање тих последица према квалитету и квантитету оствареног циља. Пошто се циљно тумачење бави откривањем циљева правних норми, односно последица које оне изазивају у друштвеним односима, неопходно је да у том истраживању укључи и социолошки фактор – фактор друштва. Ово тумачење има додирних тачака и са историјским

тумачењем јер су оба социолошког карактера. Са једне стране творац је тај који ствара правну норму са одређеним циљем, а тај циљ полази од његове воље. Са друге стране норма постоји да би остварила одређени утицај на друштво, а тај утицај би требало да буде позитиван, тј. користан за друштво, али и за друштвене субјекте, што је заправо и објективан циљ правне норме. Такав циљ треба да је усаглашен са основним циљем права. Наиме, поред хијерархијског односа правних норми, паралелно постоји и хијерархија циљева права. То заправо значи да док правне норме ниже правне снаге имају конкретне циљеве, ти циљеви не смеју бити у сукобу са циљевима правних норми више правне снаге. Сви циљеви норми више правне снаге не смеју бити у супротности са основним циљем права, тј. морају бити у служби заштите друштвених вредности.

Тумач се према томе мора придржавати установљених правила у поступку тумачења. Када је пред тумача стављен избор од више могућих значења правне норме која су добијена разним претходним тумачењима, онда тумач бира оно значење којим се може на најбољи могући начин остварити жељени друштвени интерес. Међутим, уколико се пред тумача стави само један смисао правне норме, на основу претходних тумачења, онда тумач треба да испита да ли је дати смисао правилно одређен (у интересу друштва) или је потребно одредити друго значење норме. Ако се пак пред тумача стави такав избор, где сва могућа значења остварују исти интерес друштва, тумач треба да одреди оно које најбоље остварује, тј. штити друштвени интерес. Тешкоће постоје и када се пред тумача поставе више различитих значења норми која остварују различите друштвене интересе, где тумач треба да утврди којим се значењем остварује најважнији интерес друштва. Поступак утврђивања правог значења је јако сложен и тежак јер приликом одабира правог значења, тумач не сме да дозволи појаву сукоба интереса, тј. не сме дозволити да неки интереси угрозе друге. То значи да тумач треба да пронађе равнотежу и да се определи за оно значење које остварује највећи позитиван ефекат на друштво. Све то захтева студиозну анализу свих битних интереса, тј. циљева, затим добро познавање друштва и друштвених процеса у чему помаже социолошки метод. Према неким старијим теоријама, право значење норме треба тражити имајући у виду циљеве које су одредили његови творци.²² Такво тумачење се назива субјективним циљним тумачењем.²³ Ипак, неке новије теорије врше циљно тумачење узимајући у обзир циљеве које одређује друштво у моменту тумачења правне норме.²⁴ Ту се циљеви одређују у зависности од

²² Душан Врањанац, Горан Дајовић, *Основи права*, Правни факултет Унион у Београду, Јавно предузеће Службени гласник, Београд 2009, 197.

²³ *Ibid.*

²⁴ *Ibid.*

друштвених потреба, вредности, интереса и тако даље.²⁵ „Дакле, занемарује се чињеница шта су творци норме у моменту њеног стварања заиста желели да остваре. Овако тумачење се назива објективно циљно тумачење.”²⁶ Најзад, ако бисмо размишљали о томе којем од ова два тумачења треба дати предност, тешко бисмо на то дали одговор. Ипак, одговор је такав да у неким случајевима треба применити субјективно, а у другим објективно тумачење зависно од ситуације. „Наиме, ако циљеви које је творац норме имао у виду још увек одговарају савременим потребама, треба дати првенство субјективној теорији. Ако су пак циљеви застарели, па би објективно тумачење дало резултате који нису у складу са савременим потребама, предност треба дати објективној теорији, то јест норму треба тумачити тако како најбоље одговара савременим потребама.”²⁷ „Када се каже да се циљним тумачењем утврђује циљ норме, не значи да се утврђује било какав циљ, већ само њен објективан, а, у ствари, објективизован друштвени циљ, како налаже схватање о објективном тумачењу циља. Он може да се разуме само у вези са „повољним и неповољним последицама које норма изазива у друштвеном животу”, на пример, у вези са тзв. „културним” и „акултурним” потребама и вредностима друштва, а не према томе какав је циљ творац замислио и наменио норми, како налаже схватање о субјективном тумачењу циља.”²⁸ „Наравно, судска пракса се може проучавати из различитих аспеката, на пример када истражујемо утицај разних друштвених фактора на одлучивање судија, када се питамо како социолошко вештачење (знања која нам социологија даје о друштву) утиче на примену права, када истражујемо место правосуђа унутар система поделе власти, када истражујемо социјална обележја судијског сталежа и њихов утицај на пресуђивање, када са једног више субјективног, а заправо социо – психолошког становишта, усмеравамо пажњу на остале учеснике у судском поступку (парничари, жртва кривичног дела, починилац, поротници, тужилац, бранилац), итд.”²⁹

²⁵ *Ibid.*

²⁶ *Ibid.*

²⁷ *Ibid.*

²⁸ Д. Митровић, 269.

²⁹ Саша Б. Бован, „Социологија права као социологија правне праксе”, *Научни скуп са међународним учешћем „Право и друштвена ставност 2”*, Правни факултет у Приштини са привременим седиштем у Косовској Митровици, Косовска Митровица 2014, 117.

ЗАКЉУЧАК

Тумачење права је јако сложена интелектуална делатност која инсистира на откривању правог значења правне норме. Бројни су разлози из којих проистиче потреба за тумачењем правних норми, односно потреба за правилним сазнавањем правне норме. Један од разлога је свакако поступак примене правне норме који у највећој мери зависи од процеса тумачења правне норме. Уколико норма није сазната (протумачена) на прави начин, неће бити ни примењена, односно неће постојати могућност деловања правне норме. На основу тога, види се да је потреба за тумачењем права велика и да је сам поступак тумачења права од изузетног значаја. Важност ове области је свакако схватила и правна наука, те је из тог разлога тумачење права област која је много проучавана. Захваљујући томе настаје посебна научна дисциплина – наука о тумачењу која се бави искључиво тумачењем права. Како би се дошло до правог значења правне норме, потребна су и одређена средства, тј. методи који би омогућили боље сазнавање правне норме.

Као што је познато, право је јако комплексна друштвена појава која настаје у интеракцији друштвених односа. Право је такође објективна друштвена појава која поседује временски и просторни оквир и као таква има јако сложenu унутрашњу структуру. Као друштвена појава, право је предмет изучавања социологије и других друштвених наука где се све истраживачке технике и теоријски принципи тих наука заснивају на узрочно - последичној анализи. Право између осталог и друштвена појава која настаје кроз интеракције друштвених односа људи, док је са друге стране социологија фокус свог истраживања ставила на друштво и друштвене односе. Знајући да је право делом друштвена појава која настаје у интеракцији друштвених односа, оно је предмет изучавања социологије и осталих друштвених наука. Право се, дакле, може сматрати и друштвеном појавом у одређеном смислу, али се исто тако може сматрати и нормативном појавом која има своју друштвену страну, тако да је важно навестити да је право и систем уређених норми, али да су те норме истовремено повезане са одређеним друштвеним процесима, што доводи до закључка да право има и нормативну и друштвену страну. Наиме, немогуће је говорити о праву, а да се при том занемари његова социјална природа која се испољава кроз константан утицај друштва на право, његову садржину, али и на његово функционисање, и са друге стране, утицај права на друштво. Веза између права и друштва се најбоље може видети ако право посматрамо са социолошког аспекта, односно ако право видимо као посебан скуп друштвених процеса, повезаних односним нормама. Право не треба посматрати као потпуно друштвену појаву, већ као нормативну појаву која има своју друштвену страну.

Најбитније је схватити да постоје норме, али да постоје и друштвени процеси који су повезани са датим нормама. Зато се узима у обзир комплетна

друштвена ситуација коју право регулише, затим се испитују и који су то доминантни друштвени интереси којима се право води, па се тако покушава доћи и до правог значења правне норме. У поступку откривања правог значења долази и до примене језичког, логичког, систематског, историјског и циљног тумачења. Многи од тих канона тумачења, попут историјског и циљног се своде на социолошка истраживања и испитивања, односно њихова улога се састоји од утврђивања друштвених околности што је од пресудне важности за доношење неке правне норме.

Aleksandra MITROVIC

Teaching Assistant

University of Pristina - Kosovska Mitrovica, Faculty of Law

INTERPRETATION OF LAWS FOR THE PURPOSE OF GREATER SOCIAL RESPONSIBILITY

Summary

This scientific paper aims to emphasize the theoretical and practical significance of the canon of interpretation in a more reliable process of creating and applying law, in order to better know the social reality and introduce a greater degree of social responsibility in legal interpretation.

Therefore, the position is that the interpretation of law through its theoretical - methodological platform, ie the application of the canon of interpretation of law, presupposes greater social responsibility in the field of creation and application of law. It can be stated that greater participation of the sociological aspect in correlation with other canons of interpretation of law in legal interpretation would enable more reliable formulation of legal norms as legally sublimated social reality and thus confirms law as a more socially responsible state system.

Finally, it should be pointed out that a more socially responsible legal interpretation must be in accordance with legal responsibility, in the unity of its opposites, where they must presuppose each other and thus confirm the legal and social essence of law in both legal theory and legal practice.

Key words: *interpretation of law, legal norm, law, society.*

ЛИТЕРАТУРА

Бети Е., Херменеутика као општа метода правних наука, Књижевна заједница Новог Сада, Нови сад 1988.

Бован С. Б., *Случај тумачења као утемељење херменеутичког поступка*, Правни факултет Универзитета у Београду, Центар за издаваштво и информисање, Београд 2013.

Бован С. Б., „Социологија права као социологија правне праксе“, *Научни скуп са међународним учешћем „Право и друштвена ставност 2“*, Правни факултет у Приштини са привременим седиштем у Косовској Митровици, Косовска Митровица 2014.

Бован С. Б., *Основи социологије права*, Правни факултет Универзитета у Београду, Центар за издаваштво и информације, Београд 2014.

Boeckh A., *Enzyklopädie und Methodenlehre der philologischen Wissenschaften*, Darmstadt 1977.

Бугарски Р., *Увод у општу лингвистику*, Београд 2003.

Врањанац Д., Дајовић Г., *Основи права*, Правни факултет Унион у Београду, Јавно предузеће Службени гласник, Београд 2009.

Кулић Ж., *Увод у право*, Висока школа струковних студија за криминалистику и безбедност у Нишу, Ниш 2010.

Кутлешкић В., *Основи државе и права (избор текстова)*, Јавно предузеће Службени лист СРЈ, Београд 2001.

Лукић Р.Д., *Увод у право*, Научна књига, Београд 1968.

Лукић Р.Д., Кошутић Б. П., Митровић Д. М., *Увод у право*, Јавно предузеће Службени лист СРЈ Београд, Београд 2001.

Лукић Р.Д., Кошутић Б. П., *Увод у право*, Правни факултет Универзитета у Београду, Издавачки центар, Јавно предузеће Службени гласник, Београд 2009.

Митровић Д. М., *Увод у право*, Правни факултет Универзитета у Београду, Центар за издаваштво и информисање, Београд 2013.

Харашлић Ж., „Домети систематског тумачења у праву”, *Зборник радова Правног факултета у Сплиту* 2/2009.

Харашлић Ж., „Проблем разграничења „лакких сличајева” (easy cases) и „тешких случајева” (hard cases)”, *Зборник радова Правног факултета у Загребу* 1/2006.